

2. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е. И. Головаха – К. : Наук. думка, 1988. – 144 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионала : избр. психол. труды / Е. А. Климов. – М. : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 400 с.
4. Регуш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего. – СПб.: Речь, 2003. – 352с.
5. Технологія тренінгу / [упорядник О. Главник, Г. Бевз] / за заг. ред. С. Максименка. – К. : Главник, 2005. – 112 с.
6. Melges F. T. Time and inner future : a temporal approach to psychiatric disorders / F. T. Melges. – N.Y. : John Wiley & Sons, 1982. – 365 p.

The paper deals with the image of the future construction peculiarities as a way to stimulate the process of professionalization. Correctional work realization in the form of professional self-futuring training for the students of senior courses aimed at their professional prognoses formation, professional career optimization and future relations with the outside world development.

Keywords: self-futuring, professional prognosis, professional self-realization, the image of the future, anticipation, life line.

УДК 159.923.2+159.925

Т.І.Щербак

Розвиток образу «Я» особистості через активізацію інтелектуальних дій

Стаття присвячена психологічним особливостям розвитку образу «Я», що активізуються завдяки інтелектуальним діям особистості. Висвітлено вплив інтелектуальних дій на всі структурні компоненти образу «Я». Виявлено взаємозв'язок та взаємозалежність між особливостями розвитку образу «Я» і репрезентативним інтелектом, як елементами в структурі особистості. Встановлено особливості розвитку образу «Я» через активізовані інтелектуальні дії асиміляції та акомодатії. Подано та обґрунтовано авторську розвиваючу програму «Розвиток образу «Я» через інтелектуальні дії».

Ключові слова: образ «Я», репрезентація інтелекту, інтелектуальні дії.

Стаття посвящена психологическим особенностям развития образа «Я», которые активизируются через интеллектуальные действия личности. Освещено влияние интеллектуальных действий на все структурные компоненты образа «Я». Выявлена взаимосвязь и взаимозависимость между особенностями развития образа «Я» и репрезентативным интеллектом, как элементами в структуре личности. Установлены особенности развития образа «Я» через активизированные интеллектуальные действия ассимиляции и аккомодации. Подана и обоснована авторская развивающая программа «Развитие образа «Я» через интеллектуальные действия».

Ключевые слова: образ «Я», репрезентация интеллекта, интеллектуальные действия.

У період репрезентації інтелекту відбувається формування і розширення уявлень людини про себе та оточуючий світ завдяки інтенсивному інтелектуальному і особистісному розвитку (О.М. Дьяченко, [4], О.В. Запорожець [6], М. М. Поддьяков, [5], М. Л. Смұльсон, [3], М. О. Холодна, [2], Ж. Піаже, [1]). Отже, розвиток образу «Я» спричинений нагромадженням різної інформації про себе і відбувається через когнітивний формат за допомогою інтелектуальних дій. Особистість засвоює те, що її оточує, але вона засвоює це згідно зі своєю «розумовою структурою», і від цього залежить не тільки пізнання реальності, а й пізнання себе і створення образу себе. Оскільки питання про взаємозв'язок розвитку образу «Я» та інтелектуальних дій є малодослідженим вбачаємо за необхідне його більш детальне вивчення.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні впливу інтелектуальних дій та операцій і формування образу «Я» особистості, що знаходиться на стадії репрезентативного інтелекту.

У життя людини світ входить поступово. Спочатку вона пізнає те, що оточує її, і, звичайно, себе. З часом її життєвий досвід збагачується. Важливу роль у цьому збагаченні відіграють її щоденні враження від спілкування. Але людина не може просто споглядати, вона прагне активної взаємодії з навколишнім середовищем. Відповідно до когнітивного підходу Ж. Піаже така активна діяльність людини відбувається завдяки низці інтелектуальних операцій, що здійснюються з метою сприймання, інтерпретації та породження інформації. Ці операції виконуються завдяки процесам асиміляції (включення об'єктів до схем поведінки суб'єкта), акомодатії (модифікації схем, відповідно до вимог оточуючого середовища) та встановленню рівноваги між ними – адаптації [1].

Засвоєння знання, ускладнення і розвиток мислення – наслідок розвитку взаємодії особистості зі світом («Я» і «не Я»). Цьому сприяють активність, зацікавленість, винахідливість. Контактуючи з оточуючим світом, особистість інтерпретує всі події по-своєму через систему уявлень про себе, образ «Я», що власне і впливає на поведінку. «Я» є уособленням практичної активності особистості, уособленням діяльно-творчої основи. Особистість не є споглядальною істотою. Тому, все, що не є «Я», є продуктом діяльності, творчої активності, а саме «не Я».

Процес виявлення та засвоєння нового, невідомого відбувається через вирішення різноманітних задач і проблемних ситуацій, що постають перед особистістю. Вона включає в себе індивідуальну потребу, здібності та досвід. Сама ж задача передбачає необхідність свідомого пошуку способу дії для її досягнення. Розв'язання задачі є актом переходу від загального нечіткого уявлення про майбутній результат до його конкретного образу. Робота над задачею вимагає її розуміння та вирішення.

Відповідно до когнітивного підходу (Дж. Брунер, Ж. Піаже [1]) інтелект складають розумові операції, що здійснюються з метою сприймання, інтерпретації та породження інформації. Інтелект є вища форма організації та рівноваги когнітивних структур, оскільки кожна наступна структура забезпечує більшу рівновагу, порівняно із попередньою. Отже, інтелект функціонує задля встановлення рівноваги з метою асиміляції дійсності та акомодативної відповідної дії. Отже, у когнітивістських підходах інтелект включає в себе сукупність головних структур, на основі яких відбувається отримання та обробка нової інформації.

У вітчизняних теоріях інтелект виступає як інтеріоризація соціальної діяльності особистості. Інтелектуальна активність передбачає два різних джерела: діяльність соціальної групи та діяльність особистості. Інформація, що надходить з обох джерел, синтезується в образ світу, який є необхідною умовою будь-якої діяльності, інтелектуальної зокрема. Отже, операції, які відбуваються в та з образом світу, і є частиною діяльнісного акту.

Інтелектуальний розвиток, у цілому, О. М. Леонтьєв розглядає як процес формування розумових дій. Спочатку вони виникають у формі екстеріоризованих дій, а згодом перетворюються у внутрішні інтелектуальні операції. Отже, важливим є визначення типу інтелектуальних дій, які застосовує особистість при розв'язанні різних завдань, здатність до перетворення їх та пізнавальних стратегій.

Процес інтеріоризації як перехід від зовнішньої до власне психічної функції ретельно аналізується у роботах Л.С. Виготського та О. Г. Асмолова. Автори зазначають, що це не лише перехід від зовнішнього у внутрішній план, це, насамперед, перетворення соціальної у власне психічну функцію. О. Г. Асмолов виділяє три етапи інтеріоризації: індивідуалізація, інтимізація, власне процес «інтеріоризації».[7].

Важливе місце посідають вітчизняні дослідження інтелекту як процесу. Витоки цих ідей належать С. Л. Рубінштейну, який розглядає психічне явище як процесуальну, безперервну динамічну діяльність. Важливою характеристикою інтелектуальної діяльності є варіативність, здатність до вибору відповідно до мінливих умов зовнішньої об'єктивної ситуації. Інтелектуальна поведінка визначається з одного боку, специфічним відношенням до об'єктивних умов, а з другого – до історії розвитку індивіда, що є основою цієї поведінки [8].

Отже, інтелектуальна діяльність характеризується не лише своєрідними механізмами, а й специфічною мотивацією: цікавістю, пізнавальними інтересами.

Л. А. Венгер одиницею аналізу інтелектуальної діяльності вважає пізнавальну орієнтувальну дію. Тому важливим показником наявного інтелектуального рівня є ступінь оволодіння перцептивними, мисленнєвими та мнемічними діями. Проблемам розвитку інтелекту та віковим можливостям такого розвитку присвячена праця вітчизняного психолога М. Л. Смульсон. На її думку сутність інтелектуального розвитку полягає в якісних змінах у змісті та операціях, за допомогою яких здійснюється інтелектуальна діяльність [3].

Отже, у розглянутих теоріях природа інтелекту є соціально зумовленою. Інтелект виступає як результат інтеріоризації соціальних фактів, а до його структури входять розумові дії як складові інтелектуальної діяльності. Ці дії є результатом функціонування пізнавальних процесів.

Як бачимо, у розглянутих теоріях ігнорується проблема, пов'язана із визначенням зв'язку інтелекту з іншими особистісними властивостями та ролі інтелекту у поведінці людини в реальних життєвих ситуаціях. В рамках нашого дослідження розгляд цього питання є цілком необхідним для розкриття сутності взаємозв'язку образу «Я» особистості та її інтелектуальних дій, що актуалізуються в процесі освоєння оточуючого.

Акцентує увагу на глибокій єдності теорії інтелекту і теорії особистості також і Б. Г. Ананьєв. На його думку, потре-

би, інтереси, установки та інші особистісні властивості визначають активність інтелекту. З іншого боку, характерологічні властивості особистості і структура мотивів залежать від ступеня об'єктивності відношення людини до дійсності, досвіду пізнання світу та загального розвитку інтелекту. Інтелект у цій структурі зосереджений в «Я», де і протікають основні інтелектуальні процеси та розв'язання проблем. За З. Фрейдом, індивід – це несвідоме Воно, яке лише частково охоплено «Я». Тому інтелект значною мірою залежить від «Я», визначається та регулюється ним. Якщо «Я» є слабким, інтелект ще більше фіксує його слабкість, якщо, навпаки, «Я» є сильним, то інтелект ще більше його підсилює.

На думку Е. Еріксона, саме Его слугує основою поведінки людини. Его-психологія розглядає особистість як раціональну істоту, яка приймає усвідомлені рішення та розв'язує складні життєві проблеми. Е. Еріксон розглядає Его як автономну систему (інтелект), основними компонентами якої є сприймання, мислення, увага та пам'ять .

Особистість функціонує в життєвому просторі через взаємодію поведінки, інтелекту та оточення. Відтак, важливою функцією інтелекту є здатність людини до саморегуляції. Основна роль в моделі саморегуляції належить вербальним та образним репрезентаціям, які впорядковують і зберігають досвід для нових поведінкових актів. Дж. Келлі підкреслював, що інтелектуальні процеси мають неабиякий вплив на поведінку людини.

За Г. С. Сковородою, основне призначення розуму людини – пізнати себе. Проте розум завжди у цьому пізнанні повинен поєднуватись із почуттями. Отже, сутність людини полягає в поєднанні почуттів та розуму.

Виходячи з аналізу означених теорій та концепцій, під інтелектом розуміємо пізнавальну здатність до психічного відображення та перетворення дійсності.

Виходячи з проаналізованих досліджень та виявлених особливостей інтелектуального розвитку особистості у цьому періоді, які мають найбільший вплив на розвиток образу «Я» нами була розроблена та апробована розвиваюча програма «Розвиток образу «Я» через інтелектуальні дії». Частиною розвиваючої програми, спрямованої на активізацію інтелектуальних дій, вміння працювати із образами (розуміти та передавати специфіку образу, формування вміння грати в образно-рольові ігри, формування вміння створювати сюжет, бути постановником і виконавцем ролей) (блок 2) пропонуємо до розгляду.

Блок 2

Заняття 1

Мета: сформувати вміння працювати із графічними зображеннями, символами, знаками; створення образів на підставі графічного опису. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Незавершені фігури», «Вивчення географічної карти», «Розповідь за картою». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 2

Мета: формування вміння розуміти специфіку образу; створення власних оригінальних образів; виявляти творчий підхід до створення власного продукту діяльності. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Чарівні ляпки», «Допоможи художнику», «Розкажи казку». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 3

Мета: формування вміння розуміти специфіку образу (підбір ознак до предмета, підбір предметів до ознак); розвиток уяви та емоційного потенціалу. Привітання. Розминка. Основні вправи: «На що схоже?», «Малюнок у декілька рук», «Чарівники». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 4

Мета: створення оригінальних образів на основі сприйняття схематичних зображень; формування вміння невербального вияву творчого потенціалу; розвиток уяви; зняття напруги та тілесних зажимів. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Знайди скарб», «Танок», «Кульки і магніт», «Пригощання». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 5

Мета: розвиток уяви, уваги, відчуття згуртованості; емоційне розвантаження. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Мильна бульбашка», «Всередині мильної бульбашки», «Наша подорож». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 6

Мета: розвиток вміння дообмірковувати зображене; формування вміння розуміти специфіку образу; розвиток вміння створювати образи на підставі графічного опису. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Друдли», «На що це схоже?», «Залатай килимок». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 7

Мета: розвиток просторового сприйняття, оперування об'ємними формами; розвиток вміння дообмірковувати зображене. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Кубики», «Домалюй візерунок», «Бджолиний рій». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 8

Мета: розвиток просторового сприйняття, оперування подумки дво- та тривимірними об'єктами; розвиток дій конструювання, розвиток дрібної моторики. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Хустинка», «Склади фігурку», «Мандрівка тварин». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 9

Мета: розвиток наочно-образного і просторового мислення; формування уміння порівнювати розмір і форму геометричних фігур за зразком. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Намисто», «Мозаїка», «Ялинкові прикраси». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 10

Мета: формувати вміння виділяти та використовувати зв'язки відносин між предметами, явищами, діями; розвиток образного мислення. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Накладення фігур», «Чарівні перетворення», «Незвичайні ситуації». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 11

Мета: підвести дітей до створення оригінальних образів; сформувати уміння працювати із графічними зображеннями; розвиток уяви, кмітливості, спостережливості, здібності втілювати задуми, що виникають; спонукати дітей використовувати накопичений досвід, враження про оточуючу дійсність при складанні казки. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Складання казки», «Будиночки», «Будівник і архітектор». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 12

Мета: активізація механізмів творчого процесу, при яких відбувається переробка проблеми і її перетворення в образну форму; розвиток уяви; ініціювання вільної творчості. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Перетворення», «Вгадай тварину», «Нашим героєм у казці є ...». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 13

Мета: формування основ наочно-образного мислення; спонукати дитину позначати усвідомлені способи виконання дій, застосовувати накопичений досвід у ході розв'язання розумових задач. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Позначення», «Малюнки – міри довжини», «Домальовка за сюжетом (як сховати мишку від кішки)». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 14

Мета: формування основ наочно-образного мислення, уяви; систематизація властивостей, форми і кольору; розширення знань про оточуючий світ; розвиток навичок спілкування. Привітання. Розмин-

ка. Основні вправи: «Кругле, жовте як сонечко» «Аплікація (Ваза з кіл, Квітка)», «Ламиголівка». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 15

Мета: формування уміння розуміти зображення як замісника дійсності; сприймання та використання елементарних символів. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Де сидить папуга?», «Планкарта», «Прогноз погоди». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 16

Мета: сформувати уміння працювати із графічними зображеннями, орієнтуватися у схематичному зображенні; розвиток наочно-образного мислення, вміння оперувати образами. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Склади за схемою», «Намалюй схему», «Нісенітниця». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 17

Мета: розвиток уміння дообмірковувати зображене; розвиток просторового сприйняття; розвиток уміння передавати специфіку образу. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Знаходження частин малюнка, яких не вистачає», «Що змінилося?», «Незвичайна тварина». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 18

Мета: формування уміння бачити динаміку змін; уміння бачити та виправляти невідповідність зображених ознак знайомих об'єктів; розвиток образного мислення, уяви, уміння працювати в колективі. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Хто ким буде? Що чим буде?»; «Виправ помилку», «Скарбничка із казками»; «Незавершені малюнки». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 19

Мета: формування уміння бачити динаміку змін; розвиток просторового сприйняття, сприйняття форм; формування уміння об'єднувати елементи у цілісний образ. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Хто ким був? Що чим було?», «Скринька форм», «Розрізни малюнки». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 20

Мета: розвиток наочно-образного мислення, уміння конструювати; формування уміння грати в образно-рольові ігри, пов'язані з театралізацією; формування уміння невербального вияву творчого потенціалу; розвиток уяви. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Рибка», «Вільна творчість», «Казки розповідають». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 21

Мета: формування уміння невербального вияву творчого потенціалу; розвиток уяви; розвиток уміння дообмірковувати та

передавати специфіку образу. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Казковий вінегрет», «Незвичайні загадки», «Мініатюри без закінчення». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 22

Мета: розуміння специфіки образу; формування уміння передавати специфіку образу (уміти створювати образ) та використовувати схему опису. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Казка в кошику», «Слоненя-садівник», «Котик і мишки». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 23

Мета: формування вміння об'єднувати елементи у цілісний образ; сформувати уміння працювати із графічними зображеннями; розвиток наочно-образного мислення, вміння оперувати образами. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Ведмежата», «Баба Яга», «Історії-побреженьки». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 24

Мета: формування уміння створювати сюжет, бути постановником його та виконавцем усіх ролей за сюжетом; розвиток уяви; формування уміння передавати специфіку образу. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Ведмежатко захворіло», «Побачення із золотою рибкою», «Лист для друга». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 25

Мета: формування основ наочно-образного мислення, уяви; формування уміння розуміти специфіку образу; розвиток просторового сприйняття, оперування об'ємними формами. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Листоноша приніс посилку», «Незвичайна пірамідка», «Покупки», «Звідки цей колір». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Заняття 26

Мета: формування уміння розуміти і відтворювати зміст різноманітних картинок; створення оригінальних образів у власному інтелектуальному продукті на основі словесного опису; розвиток уяви. Привітання. Розминка. Основні вправи: «Розрізни картинки», «Намалюй казку», «Балакучі малюнки». Рефлексія. Релаксація. Прощання.

Висновки. Основою пізнання для особистості у період репрезентації інтелекту є чуттєве пізнання та образне мислення. Саме від рівня їх сформованості залежать пізнавальні можливості, подальший розвиток діяльності, мови та більш високих, логічних форм мислення. Тому у період репрезентації інтелекту особис-

тості цілком необхідним є цілеспрямоване формування уявлень, образів, їх повнота, усвідомлення, динамічність.

Образне мислення, уява беруть безпосередню участь у створенні образу свого «Я», створенні системи уявлень про себе, свою зовнішність, духовні риси, можливості, здібності, бажання та ін. Отже, породження змін в інтелектуальній сфері, образному мисленні призводить до змін і в особистісній сфері, і в сфері само-свідомості, зокрема образі свого «Я».

Список використаних джерел

7. Пиаже Ж. Психология интеллекта / Ж. Пиаже . – СПб.: Питер, 2003. – 192с.
8. Холодная М.А. Когнитивные стили и интеллектуальные способности / М.А. Холодная // Психологический журнал. – 1992. – №3. – С. 84 – 93.
9. Смутьсон М. Психология розвитку інтелекту / М. Смутьсон. – К.: Нора-Друк, 2003. – 298 с.
10. Дьяченко О. М. Об основных направлениях развития воображения дошкольника / О. М. Дьяченко // Вопросы психологии. – 1988. – № 6. – С. 52-60.
11. Поддьяков Н. Психическое развитие и саморазвитие ребенка от рождения до 6 лет / Н. Н. Поддьяков. – СПб.: Речь; М.: Сфера, 2010. – 144 с.
12. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: В 2-х т. Т. I. Психическое развитие ребенка / А. В. Запорожец. – М.: Педагогика, 1986. – 320 с.
13. Асмолов А. Г. Познавательный эгоцентризм как механизм социального поведения личности / А. Г. Асмолов, Н. А. Пастернак // Вопросы психологии. – 2006. – № 2. – С. 98-103.
14. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 1999. – 720 с.

The article focuses on the psychological characteristics of a self-image, which are activated through the intellectual activities of the individual. The influence of intelligent action on all structural components of self-image is illuminated. The interrelation and interdependence between the characteristics of the self-image and the representative intellect, as elements in the structure of personality are spotted. The peculiarities of the self-image through activated intellectual activities of assimilation and accommodation are determined. The author's program «Development of the self-image through intellectual action» is fulfilled and justified

Key words: self-image, representation of intellect, intellectual actions.

Отримано: 12.09.2012 р.